

***Determining the Role of Family Cohesion and
Family Communication Orientation in Iranian-
Islamic Identity of Adolescents***

Reza Jafari Harandi*
Marziyeh Malekiha**

E-mail: rjafarih@gmail.com
E-mail: M.Malekiha@hmu.ac.ir

Received: 2024/03/05

Revised: 2024/09/14

Accepted: 2024/09/16

Doi: 10.22034/RJNSQ.2024.455525.1604

Abstract:

The aim of this research was to determine the role of family cohesion and family communication orientation in the Iranian-Islamic identity of adolescents, which was carried out using the descriptive-correlation method. The statistical population of adolescents in Isfahan in 2024. Based on Cochran's formula and considering the possibility of falling, 398 adolescents were selected by Cluster random sampling and were classified into the class groups and were completed of Rashedi et al.'s Iranian-Islamic Identity Questionnaire (2020), Samani Family Cohesion Questionnaire (2011) and Ritchie and Fitzpatrick's Family Communication Patterns Questionnaire (1990). Statistical analysis was performed with SPSS26 and by the multiple regression analysis. The results showed that the dominant identity among adolescents in Isfahan city is Islamic identity. Also, based on the obtained results, family cohesion ($r^2 = 67.9$) and conversation orientation ($r^2 = 2.7$) were able to significantly predict Iranian identity of adolescents ($p < 0.001$). Also, family cohesion ($r^2 = 51.8$), dialogue orientations ($r^2 = 4.2$) and conformity ($r^2 = 0.6$) were able to significantly predict the Islamic identity of teenagers ($p < 0.05$) and finally only family cohesion ($r^2 = 66.4$) was able to significantly predict Iranian-Islamic identity of adolescents ($p < 0.001$). Based on this, in order to achieve a healthy national identity in adolescents, it is necessary to take measures in the field of increasing cohesion and improving the communication orientation of the family.

Keywords: Family Cohesion, Family Communication Orientation, Iranian-Islamic Identity, Adolescents.

* Associate Professor in Educational Sciences Department, Literature & Human Sciences Faculty, University of Qom, Qom, Iran (Corresponding Author).

** Assistant Professor, Department of Counseling, Faculty of Humanities, Hazrat-e Masoumeh University Qom, Iran.

تعیین نقش انسجام و جهت‌گیری ارتباطی خانواده در هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان

نوع مقاله: پژوهشی

رضا جعفری هرنیدی*

مرضیه ملک‌یها**

E-mail: rjafarih@gmail.com

E-mail: M.Malekiha@hmu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۲/۱۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۶/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۲۶

چکیده

هدف از این پژوهش تعیین نقش انسجام و جهت‌گیری ارتباطی خانواده در هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان بود که به روش توصیفی-همبستگی اجرا شد. جامعه آماری نوجوانان شهر اصفهان در نیمه دوم سال ۱۴۰۲ بودند. براساس فرمول کوکران و با در نظر داشتن احتمال ریزش، ۳۹۸ به روش تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند و به صورت گروه‌های کلاسی، پرسشنامه هویت ایرانی-اسلامی راشدی و همکاران (۱۴۰۰)، پرسشنامه انسجام خانواده سامانی (۱۳۸۱) و پرسشنامه الگوی ارتباطات خانواده ریچی و فیتزپاتریک (۱۹۹۰) را تکمیل نمودند. تجزیه و تحلیل آماری با کمک نسخه ۲۶ نرم‌افزار و به روش تحلیل رگرسیون چندگانه انجام شد. نتایج نشان داد هویت غالب در نوجوانان شهر اصفهان، هویت اسلامی است. همچنین، براساس نتایج به دست آمده انسجام خانواده ($r^2 = ۶۷/۹$) و جهت‌گیری گفت‌و شنود ($r^2 = ۲/۷$) قادر به پیش‌بینی معنادار هویت ایرانی نوجوانان بودند ($p < ۰/۰۰۱$). همچنین، انسجام خانواده ($r^2 = ۵۱/۸$)، جهت‌گیری های گفت‌و شنود ($r^2 = ۴/۲$) و هم‌نوایی ($r^2 = ۰/۶$) قادر به پیش‌بینی معنادار هویت اسلامی نوجوانان بودند ($p < ۰/۰۰۵$) و در نهایت، تنها انسجام خانواده ($r^2 = ۶۶/۴$) قادر به پیش‌بینی معنادار هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان بود ($p < ۰/۰۰۱$). بر این اساس، لازم است در راستای دستیابی به هویت ملی سالم در نوجوانان اقداماتی در زمینه افزایش انسجام و اصلاح جهت‌گیری ارتباطی خانواده انجام گیرد.

کلیدواژه‌ها: انسجام خانواده، جهت‌گیری ارتباطی خانواده، هویت ایرانی-اسلامی، نوجوانان.

* دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول).
** استادیار، گروه مشاوره، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه حضرت معصومه (س)، قم، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

هویت، سیستمی از تفکر در مورد خود است که در دوران نوجوانی شکل می‌گیرد (بتول و قیاس، ۲۰۲۰: ۱). این دوران یک دوره بحرانی است؛ چراکه نوجوانان علاوه بر رشد جسمانی، ذهنی و اجتماعی سریع، الگوهای پیشرفته‌تری از استدلال از خود ایجاد می‌کنند و به دنبال ساختن هویت، ایجاد وابستگی‌های کلیدی با افرادی غیر از والدین و ایجاد باورهای خاص هستند (بتول و قیاس، ۲۰۲۲: ۱۰۹). هویت از جوانب مختلف ملی، مذهبی، فرهنگی و اجتماعی قابل بررسی است. از میان این جنبه‌ها، هویت ملی و جهی است که نقش بسزایی در برنامه‌ها، اهداف، اولویت‌ها و سبک زندگی یک فرد دارد و به معنای مجموعه‌ای از احساسات و شناخت‌هایی تعریف می‌شود که بیانگر رابطه یک فرد با یک ملت است (بارت و دیویس، ۲۰۰۸: ۷۲). هویت ملی شامل اعتقادات ذهنی، احساسات مثبت یا منفی نسبت به یک ملت، احساس قوی وابستگی ملی، کلیشه‌های مربوط به ویژگی‌ها و خصایص افراد متعلق به یک ملت است که به سایر گروه‌های ملی اختصاص نمی‌یابد. هویت ملی بر شناخت‌ها، عواطف و رفتار افراد اثرات بسیاری دارد (بتول و قیاس، ۲۰۲۲: ۱۰۹) و به همین دلیل، بررسی هویت ملی و برجستگی رشد این بعد از هویت در سنین نوجوانی اهمیت دارد.

در تحلیل هویت ملی ایرانیان، توجه به بعد اسلامی الزامی است؛ چراکه منبع اسلامی در هسته مرکزی هویت ایرانی قرار گرفته است و مبانی دینی و الهی در حوزه توصیفی و تجویزی هویت فرهنگی ایرانیان نقش و جایگاهی ویژه دارد (راشیدی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۴). به عبارتی، با ورود اسلام به ایران، ایرانیان به علت داشتن سابقه دیرینه گرایش به مذهب و ویژگی‌های برگرفته از فرهنگ اصیل ایرانی، الگویی از هویت ملی با عنوان ایرانی-اسلامی را کسب نمودند (نادری و همکاران، ۱۳۹۷: ۷). اهمیت بررسی این موضوع در مبحث هویت ملی نوجوانان زمانی مشخص می‌شود که نسل امروز از سویی تحت تأثیر فرهنگ دینی خود و از سوی دیگر، در مواجهه با دنیای مدرن است؛ دنیایی که از دهه‌های پایانی قرن بیستم شاهد برجسته شدن فرهنگی بوده است که بیش از هر چیز دیگری به اشکال متعدد خاص‌گرایی‌های فرهنگی در قالب خاص‌گرایی‌های قومی، دینی و جنبش‌های ملی گرایانه اهمیت می‌دهد (انصاری و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۹۵). به این منظور، لازم است در تعیین وضعیت هویت ملی نوجوانان کشور، نه تنها به وجوه ایرانی بلکه به جنبه‌های اسلامی نیز توجه شود.

روشن است که خانواده، فرهنگ حاکم بر جامعه، رسانه‌ها و نهاد آموزش و پرورش هر کدام به نوعی در شکل‌گیری هویت ملی افراد نقش دارند؛ اما پژوهشگران بسیاری معتقدند

تأثیر خانواده در این زمینه از امتیاز ویژه‌ای برخوردار است (شهیکی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱؛ احمدی، ۱۴۰۲: ۱؛ موتاکین و همکاران، ۲۰۲۲: ۱). بی‌شک خانواده نقش پررنگی در شکل‌گیری هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان دارد (صالحی، ۱۳۹۷: ۱) و انسجام خانواده از جمله این ویژگی در تبیین هویت فرزندان است (دهقانپور محمدآبادی و مصصامی مزرعه‌آخوند، ۱۳۹۷: ۳). انسجام خانواده نشان‌دهنده روابط عاطفی میان والدین و فرزندان در مراحل مختلف رشد است. سطوح بالای انجام خانواده، تعیین‌کننده حمایت اعضا از یکدیگر، احساس نزدیکی و گرمی، گذراندن زمان بیشتر با هم بودن و صمیمیت روانی و فیزیکی بیشتر با یکدیگر است (محمدی‌نسب و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۱). نوجوانانی که در این خانواده‌ها زندگی می‌کنند سطوح بالاتری از دوست داشته شدن، حمایت شدن، ارزشمندی و توانایی مقابله با مشکلات را تجربه می‌کنند (پسیگان و همکاران، ۲۰۱۴: ۵۹۹). تحقیقات انجام‌شده در این زمینه نشان داده‌اند که انسجام خانواده عاملی مهم در توضیح بحران هویت (حاصلی‌آزاد و عارفی، ۱۳۹۷: ۱۳۸؛ محمدی‌نسب و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۹؛ شریف موسوی، ۱۴۰۱: ۱۰۱) و تعیین سبک هویتی نوجوانان است (مستظری، ۲۰۲۴: ۲۷۳).

یکی دیگر از مدل‌های مطرح در حوزه بررسی اثرات خانواده بر نوجوانان، مدل الگوی ارتباطات خانواده است (مام‌شریفی و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۳۴). این مدل مطرح می‌کند که خانواده سیستمی قانون‌گذار است که اعضای آن به‌طور مداوم در حال تعریف ماهیت روابط خود بر مبنای الگوی ارتباطی هستند (آپدگراف و پرزبرنا، ۲۰۲۳: ۱۷۷). اساساً مفهوم الگوی ارتباطات خانواده، ساختاری علمی از ظاهر خانواده است که بر اساس ارتباطات، گفتار و عمل اعضای خانواده با یکدیگر تعریف می‌شود (فیتزپاتریک، ۲۰۰۴: ۱۶۷). الگوی ارتباطی خانواده دو بعد زیربنایی جهت‌گیری ارتباطی گفت‌و شنود (تشویق به شرکت آزادانه و آسان در تعامل خودانگیخته، گفت‌وگو و مشارکت مباحثه) و جهت‌گیری ارتباطی همنوایی (تأکید بر همسان بودن نگرش‌ها، ارزش‌ها و عقاید) معرفی شده است (کوئرر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲: ۳۹). مطالعات انجام شده نشان می‌دهند جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده در بحران هویت نوجوانان نقش دارد (صانع‌نسب و همکاران، ۱۳۹۴: ۱؛ محمدی‌نسب و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۹) و تعیین‌کننده سبک‌های هویتی (پندار و همکاران، ۱۴۰۲: ۶۳؛ مهدی‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۱) و هویت دینی (رضائیان و توتونچی، ۱۳۹۸: ۱۰۹) نوجوانان هستند.

مروری بر مطالعات انجام‌شده نشان می‌دهد هرچند شواهد تجربی در تأیید نقش انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده در هویت نوجوانان در دسترس است، در تبیین نقش این دو

عامل خانوادگی در هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان مطالعه‌ای انجام نشده است. این درحالی است که خانواده عنصر اصلی در شکل‌گیری هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان است و این بعد از هویت عاملی بنیادی در تقویت مرزهای ذهنی شهروندان برای افزایش احساس تعلق و وفاداری به تاریخ، فرهنگ، سرزمین و نظام سیاسی کشور و یکی از مهم‌ترین الزامات موردنیاز برای مواجهه با گسترش و تهاجم آموزه‌های غیرومی و ناهنجار است؛ بنابراین، تحقیق حاضر برای روش شدن وضعیت هویتی نوجوانان و تعیین نقش انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده در هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان انجام شد.

پرسش‌های پژوهش

- وضعیت هویتی نوجوانان شهر اصفهان چگونه است؟
- آیا انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده قابلیت پیش‌بینی هویت ایرانی نوجوانان شهر اصفهان را دارند؟
- آیا انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده قابلیت پیش‌بینی هویت اسلامی نوجوانان شهر اصفهان را دارند؟
- آیا انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده قابلیت پیش‌بینی هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان شهر اصفهان را دارند؟

چهارچوب نظری

بنابر نظر اریکسون، هویت مفهومی ذاتی و مجموعه‌ای از عملکردهایی است که دربرگیرنده ویژگی‌های یکسان، دائمی و انسجام درونی و نتیجه خودشناسی شخص است (برزونسکی و فراری، ۱۹۹۶: ۵۹۷). شکل‌گیری هویت، پس از رنسانس دستخوش تحولاتی آگاهانه و در بستر عرفی‌گرایی برای فرد، قوم یا ملت‌ها شد؛ به طوری که با هویت ملی و آگاهی ملی گره خورد (گرینفلد، ۱۳۹۷: ۵۷۶). درمورد تعریف هویت ملی اجماع نظری وجود ندارد. برخی از پژوهشگران هویت ملی را احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک جامعه ملی می‌دانند که وحدت و انسجام را در پی دارد (یوسفی، ۱۳۸۰: ۱۷). برخی دیگر آن را مجموعه‌ای شناختی، اعتقادی و ذهنی دانستند که با اثرگذاری بر کنش‌های اجتماعی، همبستگی ملی را موجب می‌شود (ابوالحسنی، ۱۳۸۷: ۱۴). تعدادی از محققان این مفهوم را از خصایص اصلی یک گروه می‌دانند که موجب تمایز با سایر گروه‌ها می‌شود (الطایبی، ۱۳۹۶: ۲۳۹) و برخی دیگر دو مقوله تاریخ و میراث غنی را از عوامل مؤثر بر هویت ملی معرفی می‌کنند که باعث می‌شود افراد جامعه قاطعانه به زندگی خود به‌عنوان یک کلیت ادامه داده و ارزش‌های بین‌نسلی را تداوم بخشند (رجایی، ۱۳۹۹: ۱۲).

به‌بیانی دیگر، هویت ملی فراگیرترین و درعین‌حال، مشروع‌ترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی (جدای از گرایش‌های ایدئولوژیک) است (اسمیت، ۱۹۹۱: ۱۰). در همین راستا، پول نیز معتقد است هویت ملی نسبت به سایر هویت‌ها اولویت دارد (پول، ۱۹۹۹: ۳۰). به اعتقاد رجایی (۱۳۹۹: ۱۱) هویت ایرانی آن جنبه از چهارچوب فکری یا شکلی از خودآگاهی ملت است که همچون خمیرمایه‌ای در تاریخ تحول اجتماعی ایران و ایرانیان جریان دارد و به حیات جمعی آن‌ها تداوم و ثبات می‌بخشد. اساس هویت ایرانی در گرو داشتن آگاهی مشترک و احساس تعلق افراد به سرزمین، ادبیات، زبان، دستاوردها و میراث گذشته ایران و دین و مذهب اسلام است (مهرابی کوشکی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۶).

لازم به توضیح است که مفهوم هویت ملی ایرانی در عصر صفوی در قالب سه نکته نمود یافت: الف) بر پایه غیریت و در تقابل با هویت غیرایرانی شکل گرفته باشد؛ ب) با برجسته کردن هویت ملی ایرانی، هویت غیرایرانی طرد و به حاشیه رانده شود؛ ج) گفتمان هژمونیک‌شده، با تأکید بر جنبه‌های مذهب شیعه، وجه تمایزی میان خود و دیگری ایجاد کند (مرتضوی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۶۳). به این ترتیب، هویت اسلامی، بخشی از هویت ایرانی است و ریشه در تاریخ دین‌داری مردان ایران دارد و از شاخص‌های اعتقادی، رفتاری، سیاسی، تاریخی و فرهنگی نشئت گرفته است (مرادی و خان محمدی، ۱۳۹۹: ۱۲۲)؛ بنابراین، هویت اسلامی مهم‌ترین عامل همبستگی اجتماعی بین افراد یک جامعه است؛ احساس همبستگی به‌واسطه اشتراکات در برخی از عناصر فرهنگی و شبه‌فرهنگی در افراد جامعه ایرانی ایجاد شده است. همراهی درازمدت دین مبین اسلام با عناصر فرهنگ ایرانی موجب شده ایرانیان دین‌مدار بین تعلقات ایرانی و اسلامی خود تعارضی مشاهده نکنند (حاجیان، ۱۳۹۱: ۱۴۳)؛ بنابراین، هویت ایرانی-اسلامی مقوله‌ای مرکب است که برای پاسداری از آن باید به همه نمودها از قبیل نمود اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و نمود سیاسی توجه کرد (ابوالحسنی، ۱۳۸۷: ۱۵). این نوع از هویت به معنای ایجاد نگرش تقابلی بین هویت ایرانی و هویت اسلامی است و در این زمینه شایان ذکر است که تأکید افراطی بر هر کدام از آن‌ها موجب می‌شود که در شکل‌گیری هویت، ایرانی بودن و اسلامی بودن به‌عنوان دو پدیده مجزا در نظر گرفته شوند (احمدی، ۱۴۰۲: ۲۱). به این ترتیب، هویت ایرانی و هویت مذهبی اسلامی توأماً نقش تعیین‌کننده‌ای در انسجام ملی جامعه ایرانی دارند و در بررسی وضعیت هویتی نوجوانان، توجه به هویت ایرانی-اسلامی ضروری است.

در توضیح و تبیین هویت ملی عوامل مختلفی دخیل هستند که خانواده مهم‌ترین آن هاست. وایت در رویکرد تئوری ساختاری مطرح می‌کند که عوامل محیطی در تعیین

رفتار و هویت مؤثر هستند اما این تأثیر به واسطه ساختار روابطی که افراد و نهادها در آن درگیر می‌شوند و نه از طریق محرک‌های طبیعی مستقیم اعمال می‌شود (کلانتری، عزیزی و زاهدانی، ۱۳۸۸: ۱۳۱). کان معتقد است که «خود» در تعامل اجتماعی و با درونی شدن ایستارهای دیگران نسبت به خود شکل می‌گیرد؛ دیگرانی که با آنها در تماس است یا به نحوی از آنها آگاهی دارد (آزاد ارمکی و غفاری، ۱۳۸۳: ۴۵).

مطابق با نظر کولی، می‌توان گفت هویت یک فرد همان خود آینه‌سان اوست که در جریان تعاملات فرد با دیگران شکل می‌گیرد. او صحبت از گروه‌های نخستین و دومین می‌نماید و مهم‌ترین گروه‌های نخستین را خانواده، گروه‌های همبازی و همسایگی می‌داند که در تشکیل ماهیت اجتماعی و آرمان‌های افراد نقش اساسی ایفا می‌کنند. به نظر وی، به واسطه روابط صمیمانه و رودرروی موجود در آنها، این دسته از گروه‌ها مهم‌ترین نقش را در زمینه هویت‌یابی فرد ایفا می‌کنند و این هویت می‌تواند از سطح این گروه‌ها به سطح اجتماع محلی، ملت و اجتماع جهانی گسترش یابد (اسکیدمور، ۱۳۹۲: ۲۴۹-۲۴۷). بر مبنای تئوری بلومر، هویت هرکس می‌تواند از خانواده متأثر باشد. علت این امر آن است که کودک بزرگ‌ترین و بیشترین تجربه را از پدر و مادر خود فرامی‌گیرد و در کوتاه‌ترین مدت، بیشترین تجربیات را می‌آموزد (آزاد ارمکی و غفاری، ۱۳۸۳: ۲۷۳)؛ بنابراین، بررسی عوامل خانوادگی دخیل در هویت ملی از ملزومات پژوهشی است که ابعاد اثرات این نهاد مهم اجتماعی را بر نوجوانان و جامعه روشن می‌سازد.

یکی از ویژگی‌های بسیار مهم در بررسی اثرات خانواده، انسجام است. طبق دیدگاه لینگرن (۲۰۰۳) انسجام خانواده، احساس نزدیکی اعضای خانواده با یکدیگر است که وقت گذراندن و متعهد بودن به خانواده آن را افزایش می‌دهد. از نظر این اندیشمند، عامل نزدیکی عاطفی و تعهد و وقت گذراندن اعضا با یکدیگر، دو عنصر اساسی و اصلی در توضیح انسجام خانواده است. از نظر این محقق، در یک خانواده زمانی می‌توان تعارضات و مشکلات را حل نمود که انسجام وجود داشته باشد؛ زیرا در این صورت است که اعضا به صورت منطقی با یکدیگر همکاری می‌نمایند (سانتوس و همکاران، ۲۰۱۷: ۱۱۴). در خانواده‌های با انسجام بالا، درک متقابلی بین افراد وجود دارد، اعضا از هم پشتیبانی می‌کنند، نگرانی‌ها و مشکلات خود را به راحتی بیان کرده و والدین رفتاری دوستانه و حسنه با یکدیگر دارند و حدود مرزها و وظایف مشخص شده است (خانزاده و میرزایی، ۱۳۹۶: ۱۱۶). عملکرد در خانواده‌های منسجم به گونه‌ای است که میان جدایی و در کنار هم بودن تعادل برقرار می‌کنند و در عین حال، انعطاف‌پذیری خوبی را در مواجهه با تغییر از خود نشان می‌

دهند و به‌این ترتیب، اعضای آن بهتر می‌توانند با تغییر منطبق شوند (اصلائی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۰). به‌این ترتیب، فرزندان در این خانواده‌ها، نوجوانی آرام‌تری را پشت سر گذاشته و سردرگمی کمتری در کسب هویت خود تجربه می‌کنند (نعمتی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۶۱). در این زمینه، ساختار علمی جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده نیز اهمیت دارد. این مفهوم براساس کیفیت ارتباط اعضای خانواده با یکدیگر و محتوای ارتباط، نوع، کار و فعالیت و فضای ارتباطات و تعاملات در درون خانواده تعریف می‌شود که دارای دو بعد گفت‌وشنود و همنوایی است (کوثرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲: ۳۶). براساس مدل فیتزپاتریک و کوثرنر (۲۰۰۴: ۱۱۵) جهت‌گیری گفت‌وشنود به وضعیتی اشاره دارد که در آن همه اعضای خانواده به شرکت آزادانه در بحث و گفت‌وگوهای خانوادگی تشویق می‌شوند و برای تبادل افکار و احساسات افراد درباره موضوعات مختلف فضای آزادی ایجاد می‌شود. در جهت‌گیری گفت‌وشنود، رفتارهای پدر و مادر محبت‌آمیز و دوستانه است و درباره افکار و احساسات خود با فرزندان‌شان صحبت می‌کنند که نتیجه این رفتارها، درک هیجان‌ها و احساسات خود و دیگران از سوی فرزندان است. فرزندان در خانواده‌ها با جهت‌گیری گفت‌وشنود، می‌دانند که والدینشان آن‌ها را درک می‌کنند و به همین دلیل، نسبت به خواسته‌های آن‌ها حساس و مسئولیت‌پذیر هستند (آلام، ۲۰۱۷: ۱۹۱). جهت‌گیری همنوایی بیانگر وضعیتی است که اعضا در تعامل خود بر همسانی نگرش‌ها، عقاید و ارزش‌ها با دیگر اعضای خانواده تشویق می‌شوند و والدین تصمیم‌گیرنده‌های اصلی هستند. در این خانواده‌ها از تعارضات و کشمکش‌ها اجتناب می‌شود و بر هم‌نوا بودن اعضا با یکدیگر تأکید می‌شود (فیتزپاتریک و کوثرنر، ۲۰۰۵: ۱۱۵). در این الگوی ارتباطی، خانواده از فرزند خود انتظار همسانی نگرش، ارزش و عقاید را دارد و ارتباط میان والدین و فرزندان بر حرف‌شنوی از پدر و مادر و دیگر بزرگسالان استوار است (فیتزپاتریک، ۲۰۰۴: ۱۶۷). کوثرنر و فیتزپاتریک (۲۰۰۲) معتقدند بهره‌گیری والدین از الگوی همنوایی مانعی برای رشد پندار و ادراک صحیح از خود در فرزندان می‌شود و بر این اساس، ممکن است در فرایند رشد هویت اختلال ایجاد کند.

پیشینه پژوهش

مطالعات گذشته بر نقش خانواده در شکل‌گیری هویت نوجوانان تأکید کرده‌اند. شهیگی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش مروری خود، خانواده را یکی از تأثیرگذارترین عوامل در فرایند هویت‌یابی کودکان و نوجوانان می‌نامند و بیان می‌کنند که خانواده نخستین بستری است که انسان در آن به جست‌وجو و فهم خویش می‌پردازد. نتایج پژوهش احمدی (۱۴۰۲) نشان داد

که خانواده به سبب الگوگیری نوجوانان از والدین، بستری مناسب برای شکل‌گیری مطلوب هویت ایرانی-اسلامی است؛ اما زمانی تحقق می‌یابد که خانواده و مدرسه با یکدیگر در این مسیر همگام باشند. این نتایج در پژوهش صالحی (۱۳۹۷) نیز مورد تأیید بوده است. در جمع بندی چنین مطالعاتی باید گفت هرچند این تحقیقات مروری بر نقش خانواده در فرایند هویت‌یابی و شکل‌گیری هویت ایرانی-اسلامی تأکید نموده‌اند، اما با توجه به نگاه کل‌گرایانه خود، از عناصر اصلی خانواده که می‌توانند در این روند به شکل اختصاصی نقش پررنگی داشته باشند غافل بوده‌اند و در نتیجه این غفلت، در نگاهی سطحی‌گرایانه با کم‌رنگ نمودن نقش خانواده، تأثیر تعاملی خانواده و مدرسه را در این فرایند مورد تأکید قرار داده‌اند. این در حالی است که مطالعات کمی بسیاری نشان داده‌اند که ویژگی‌های خانواده و والدین و همچنین، نوع تعاملات والدین و فرزند نقش اساسی در فرایند هویت‌یابی نوجوانان دارد؛ در این زمینه حاصلی‌آزاد و عارفی (۱۳۹۷) نشان دادند که انسجام خانواده از عوامل خانوادگی است که نقش مهمی در حل بحران هویت نوجوان دارد. محمدی‌نسب و همکاران (۱۳۹۹) در همین زمینه بیان نموده‌اند که انسجام و همبستگی خانواده و نوع الگوهای ارتباطی والدین با نوجوانان، وضعیت بحران هویت را در نوجوانان توضیح می‌دهد. نتایج پژوهش شریف موسوی (۱۴۰۱) نیز نقش خانواده منسجم را در تعدیل بحران‌های پیش روی نوجوان تأیید کرد. از طرفی، منتظری (۲۰۲۴) در پژوهشی گزارش نمود که انسجام خانواده می‌تواند تعیین‌کننده نوع سبک هویتی نوجوانان باشد. مروری بر تحقیقات پیشین نشان می‌دهد که هرچند شواهد تجربی از نقش انسجام خانواده در حل بحران هویت و تعیین سبک‌های هویتی در دسترس است؛ اما ارتباط آن با هویت ایرانی، اسلامی و ایرانی-اسلامی مشخص نیست.

از طرف دیگر، مطالعات پیشین گزارش کرده‌اند که جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده در بحران هویت نوجوانان نقش دارد (صانع‌نسب و همکاران، ۱۳۹۴؛ محمدی‌نسب و همکاران، ۱۳۹۹). در این راستا صانع‌نسب و همکاران (۱۳۹۴) نشان دادند الگوهای ارتباطی گفت‌و شنود موجب حل بحران هویت و الگوی ارتباطی هم‌نوایی موجب بروز بحران هویت می‌شود. این نتایج در پژوهش محمدی‌نسب و همکاران (۱۳۹۹: ۱۱۹) نیز مورد تأیید بوده است. همچنین، مشخص شده است که الگوهای ارتباطی خانواده، نوع سبک هویتی نوجوان را تبیین می‌کنند؛ مدل ترسیمی از سوی پندار و همکاران (۱۴۰۲) نشان داد هر دو جهت‌گیری ارتباطی گفت‌و شنود و هم‌نوایی در خانواده نقش تعیین‌کننده در سبک‌های هویتی نوجوان دارد. این نتایج در مطالعه مهدی‌پور و همکاران (۱۳۹۶) نیز تأیید شده است. از طرفی، رضائیان و توتونچی (۱۳۹۸) نشان دادند جهت‌گیری گفت‌و شنود موجب تقویت هویت‌دینی می‌شود و

برعکس، جهت‌گیری هم‌نواپی شکل‌گیری هویت دینی را به تعویق می‌اندازد. هرچند مروری بر این مطالعات نشان می‌دهد که الگوهای ارتباطی خانواده نقشی تعیین‌کننده در فرایند هویت‌یابی و سبک‌های هویت نوجوانان دارند و نقش تسهیل‌گر جهت‌گیری گفت‌و شنود در شکل‌گیری هویت دینی و توجه به جهت‌گیری هم‌نواپی به‌عنوان مانعی در این مسیر تأیید شده است؛ با این حال، در مطالعات موجود، ارتباط الگوهای ارتباطی خانواده با هویت ایرانی، اسلامی و ایرانی-اسلامی بررسی نشده است. به این ترتیب، هرچند در مطالعات کیفی و مروری بر نقش خانواده در هویت نوجوانان تأکید شده است و شواهد تجربی در تحقیقات کمی، ارتباط بین انسجام و الگوهای تعاملی خانواده با بحران هویت و سبک‌های هویتی نوجوانان را تأیید نموده‌اند، با این حال، در مورد نقش دو ساختار علمی انسجام و الگوهای تعاملی خانواده در هویت ایرانی، اسلامی و ایرانی-اسلامی نوجوانان مشخص نیست؛ روشن شدن این ارتباط به محققان کمک می‌کند تا بتوانند به‌واسطه مداخلات خانواده‌محور در راستای تسهیل فرایند هویت‌یابی ایرانی، اسلامی و ایرانی-اسلامی نوجوانان گام بردارند.

روش تحقیق

این پژوهش به لحاظ روش کمی و از نوع توصیفی-همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش نوجوانان شهر اصفهان در نیمه دوم سال ۱۴۰۲ بودند. براساس فرمول کوکران و با توجه به حجم جامعه ($n = 890189$)، نمونه‌ای به حجم ۳۸۳ نوجوان در نظر گرفته شد. شایان ذکر است که می‌بایست حجم نمونه به‌گونه‌ای در نظر گرفته شود که کفایت نمونه بیش از حد انتظار باشد تا بدین ترتیب، قابلیت تعمیم‌پذیری نتایج تأمین شود؛ بنابراین، با در نظر داشتن احتمال ریزش پاسخ‌دهندگان یا جبران حذف پاسخنامه‌های ناقص، این تعداد به ۴۳۰ نفر افزایش یافت که به روش تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. به این منظور، از نواحی آموزشی شهر اصفهان، دو ناحیه و از این نواحی، چهار مدرسه دوره متوسطه شامل دو مدرسه دخترانه و دو مدرسه پسرانه، به صورت تصادفی انتخاب شدند. با مراجعه به آن مدارس و برگزاری جلسه‌ای، همه دانش‌آموزان پرسشنامه‌های پژوهش را تکمیل نمودند. شایان ذکر است تعداد ۳۲ سری پرسشنامه از روند تحلیل حذف شدند و در نهایت، ۳۹۸ نفر در تجزیه و تحلیل آماری شرکت داده شدند. در این پژوهش، اصل رازداری اطلاعات شرکت‌کنندگان، داوطلبانه بودن شرکت در پژوهش، اطلاع‌رسانی در مورد یافته‌های پژوهش مورد توجه بود. ابزار تحقیق به شرح زیر بود:

۱- پرسشنامه هویت ایرانی-اسلامی راشدی و همکاران (۱۴۰۰)

این پرسشنامه توسط راشدی، موسی‌زاده، ابوالمعانی الحسینی و باقری (۱۴۰۰) در قالب ۴۸ گویه و سه عامل هویت ایرانی (سؤالات ۵، ۱۰، ۱۱، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۳، ۳۲، ۳۵، ۳۹، ۴۰)، هویت اسلامی (سؤالات ۱، ۲، ۶، ۷، ۹، ۲۲، ۲۴، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۳، ۳۴، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۴۷) و هویت ایرانی-اسلامی (سؤالات ۳، ۴، ۸، ۱۲، ۱۳، ۱۸، ۲۶، ۳۱، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۸) ساخته و اعتباریابی شد. سؤالات این پرسشنامه براساس طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای (از کاملاً مخالفم = ۱ تا کاملاً موافقم = ۵) نمره‌گذاری شده‌اند که نمره بالاتر به معنای غالب بودن آن بعد هویتی در فرد است. در پژوهش راشدی و همکاران (۱۴۰۰) تحلیل عاملی تأییدی نشان از برآزش مطلوب سه عامل هویت ایرانی، هویت اسلامی و هویت ایرانی-اسلامی با داده‌های گردآوری شده داشت. پایایی سه عامل مذکور و کل پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ به ترتیب معادل ۰/۹۱، ۰/۹۶ و ۰/۹۸ و ۰/۹۸ بود. در پژوهش حاضر ابتدا این پرسشنامه به ۳۰ نوجوان به صورت در دسترس داده شد تا قابل فهم بودن سؤال‌ها از دید آنان بررسی و گویه‌هایی که از نظر آنان ابهام داشتند اصلاح شوند. سپس این پرسشنامه در اختیار متخصصان حوزه روان‌شناسی و معارف اسلامی قرار گرفت تا نظر نهایی خود را در مورد این پرسشنامه ارائه نمایند و در نهایت، این پرسشنامه برای نوجوانان گروه نمونه استفاده شد. در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ برای عامل هویت ایرانی ۰/۸۹، برای عامل هویت اسلامی ۰/۸۲ و برای عامل هویت ایرانی-اسلامی ۰/۸۵ و برای کل پرسشنامه ۰/۸۷ به دست آمد.

۲- پرسشنامه انسجام خانواده سامانی (۱۳۸۱)

این پرسشنامه توسط سامانی (۱۳۸۱) بر پایه متون موجود در زمینه همبستگی و با الهام از الگوی السون (۱۹۹۹) ساخته است. این مقیاس دارای ۲۸ سؤال و ۸ عامل همبستگی با مادر (سؤالات ۳، ۵، ۱۱، ۱۵، ۱۷، ۲۱)، همبستگی با پدر (سؤالات ۴، ۶، ۱۰، ۱۶، ۱۸، ۲۲)، مدت زمان تعامل (سؤالات ۸ و ۹، ۱۳، ۱۴)، مکان تعامل (سؤالات ۱۲، ۲۷، ۲۸)، روابط عاطفی (سؤالات ۱۹ و ۲۰)، تصمیم‌گیری (سؤالات ۷، ۲۳، ۲۵)، روابط زناشویی (سؤالات ۲۴ و ۲۵) و روابط والدین با فرزندان (سؤالات ۱ و ۲) است. سؤالات این پرسشنامه براساس طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای (از کاملاً مخالفم = ۱ تا کاملاً موافقم = ۵) نمره‌گذاری شده‌اند. حداکثر نمره قابل اکتساب در این پرسشنامه ۱۴۰ و حداقل ۲۸ است و نمرات بالاتر به عنوان سطح انسجام بالا تعریف شده‌اند. روایی این پرسشنامه در تحقیقات زیادی تأیید شده است (سلطانی‌بناوندی و همکاران، ۱۳۹۸؛ مهدی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸). در پژوهش سامانی (۱۳۸۱) ضریب پایایی این پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ ۰/۷۹ و به روش بازآزمایی ۰/۹۰ گزارش

شد. سلطانی‌بنابندی و همکاران (۱۳۹۸) نیز این ضریب پایایی ۰/۹۲ را گزارش نمودند. در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ برای این پرسشنامه ۰/۸۲ به‌دست آمد.

۳- پرسشنامه الگوی ارتباطات خانواده ریچی و فیتزپاتریک^۱ (۱۹۹۰)

این پرسشنامه ابزاری خودسنجی است که توسط ریچی و فیتزپاتریک (۱۹۹۰) در قالب ۲۶ گویه و در دو بعد هم‌نوایی (سؤالات ۱ تا ۱۱) و گفت‌و شنود (سؤالات ۱۲ تا ۲۶) ارائه شده است. سؤالات این پرسشنامه براساس طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای (از کاملاً مخالفم = ۱ تا کاملاً موافقم = ۵) نمره‌گذاری شده‌اند. کوثرنر و فیتزپاتریک (۲۰۰۲) روایی محتوایی، ملاکی و سازه و پایایی (آلفای کرونباخ و بازآزمایی) این مقیاس را مطلوب گزارش کرده‌اند. در ایران کوروش‌نیا و لطیفیان (۱۳۸۶: ۸۵۵) پایایی ابزار را به روش آلفای کرونباخ برای بعد گفت‌و شنود ۰/۸۷ و برای بعد هم‌نوایی ۰/۸۱ به‌دست آورده‌اند. همچنین، از طریق تحلیل عامل اکتشافی، ساختار دو‌عاملی جهت‌گیری گفت‌و شنود و جهت‌گیری هم‌نوایی را مورد تأیید قرار داد. در مطالعه‌ی وی، عامل جهت‌گیری گفت‌و شنود و عامل جهت‌گیری هم‌نوایی به‌ترتیب ۲۴/۹۱ و ۱۲/۵۲ درصد از واریانس کل آزمون را تبیین کرده است. علاوه‌براین، در پژوهش وی ضریب همبستگی عامل جهت‌گیری گفت‌و شنود و جهت‌گیری هم‌نوایی با نمره‌ی کل به‌ترتیب ۰/۷۵ و ۰/۴۴ گزارش شد. در پژوهش حاضر، ضریب آلفای کرونباخ برای این پرسشنامه ۰/۷۹ به‌دست آمد.

تجزیه و تحلیل آماری با کمک نسخه ۲۶ نرم‌افزار SPSS داده‌های حاصل از پژوهش در دو بخش توصیفی و استنباطی انجام گرفت. در بخش توصیفی، از شاخص‌های فراوانی، فراوانی درصدی، میانگین و انحراف‌معیار و در بخش استنباطی از روش تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

در جدول ۱، اطلاعات دموگرافیک نمونه مورد بررسی ارائه شده است.

جدول شماره ۱. اطلاعات دموگرافیک نمونه پژوهش

انحراف معیار	میانگین	سن
۱/۵۷	۱۳/۸۸	نوجوانان
۴/۷۰	۳۵/۶۸	مادران
۴/۳۴	۴۲/۴۲	پدران
درصد فراوانی	فراوانی	جنسیت
۶۱/۶	۲۴۵	دختر

1. Ritchie & Fitzpatrick Family Communication Patterns

۳۸/۴	۱۵۳	پسر
درصد فراوانی	فراوانی	تحصیلات مادران
۹/۵	۳۸	زیر دیپلم
۴۳/۷	۱۷۴	دیپلم
۳۶/۹	۱۴۷	لیسانس
۸/۵	۳۴	فوق لیسانس
۱/۳	۵	دکتری
درصد فراوانی	فراوانی	تحصیلات پدران
۹/۰	۳۶	زیر دیپلم
۴۲/۷	۱۷۰	دیپلم
۴۱/۱	۱۶۴	لیسانس
۶/۰	۲۴	فوق لیسانس
۱/۰	۴	دکتری
۱۰۰	۳۹۸	کل

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد، ۲۴۵ نفر (معادل ۶۱/۶ درصد) از نوجوانان دختر و ۱۵۳ نفر (معادل ۳۸/۴ درصد) از آنان پسر بودند. در بین مادران ۳۸ نفر (معادل ۹/۵ درصد) دارای تحصیلات زیر دیپلم، ۱۷۴ نفر (معادل ۴۳/۷ درصد) دارای تحصیلات دیپلم، ۱۴۷ نفر (معادل ۳۶/۹ درصد) دارای تحصیلات لیسانس، ۳۴ نفر (۸/۵ درصد) دارای تحصیلات فوق لیسانس و ۵ نفر (معادل ۱/۳ درصد) دارای تحصیلات دکتری بودند. در میان پدران ۳۶ نفر (معادل ۹ درصد) دارای تحصیلات زیر دیپلم، ۱۷۰ نفر (معادل ۴۲/۷ درصد) دارای تحصیلات دیپلم، ۱۶۴ نفر (معادل ۴۱/۱ درصد) دارای تحصیلات لیسانس، ۲۴ نفر (۶ درصد) دارای تحصیلات فوق لیسانس و ۴ نفر (معادل ۱ درصد) دارای تحصیلات دکتری بودند. میانگین سنی نوجوانان $1/57 \pm 13/88$ ، میانگین سنی مادران $4/70 \pm 35/68$ و میانگین سنی پدران $4/34 \pm 42/42$ بوده است.

در جدول ۲، شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش و همچنین، نتایج آزمون کلوموگروف-اسمیرنف جهت بررسی نرمال بودن داده‌ها ارائه شده است.

جدول شماره ۲. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش و نتایج آزمون کلوموگروف-اسمیرنف

جهت بررسی نرمال بودن داده‌ها

آزمون کلوموگروف-اسمیرنف		شاخص‌های توصیفی		متغیرهای پژوهش
معناداری	آماره	انحراف معیار	میانگین	
۰/۱۴۰	۰/۱۱۷	۱۵/۳۷	۹۷/۲۲	هویت ایرانی

۰/۴۹۵	۰/۱۸۲	۱۶/۱۷	۱۰۵/۷۶	هویت اسلامی
۰/۷۸۹	۰/۱۲۹	۱۴/۷۲	۹۸/۷۴	هویت ایرانی-اسلامی
۰/۴۹۱	۰/۱۴۱	۱۴/۲۲	۵۲/۸۹	انسجام خانواده
۰/۲۸۵	۰/۱۸۵	۴/۰۱	۲۲/۳۸	جهت‌گیری هم‌نواپی
۰/۷۰۹	۰/۱۶۰	۵/۸۰	۲۶/۸۷	جهت‌گیری گفت‌و شنود

نتایج حاصل از جدول شماره ۲ در پاسخ به سؤال اول نشان می‌دهد وضعیت هویتی نوجوانان شهر اصفهان، هویت اسلامی است. به علاوه، نتایج این جدول گویای توزیع نرمال متغیرهای پژوهش است.

به منظور پاسخ به سؤال دوم پژوهش در جدول ۳، خلاصه نتایج تحلیل رگرسیون جهت پیش‌بینی هویت ایرانی نوجوانان براساس انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده ارائه شده است.

جدول شماره ۳. نتایج تحلیل رگرسیون جهت پیش‌بینی هویت ایرانی نوجوانان براساس انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده

گام	متغیرهای وارد شده	ضریب رگرسیون	سهم کل	سهم خالص	F	درجه آزادی ۲	معناداری	دوربین واتسون
۱	انسجام خانواده	۰/۸۲۴	۰/۶۷۹	۰/۶۷۹	۸۳۶/۴۴۱	۳۹۶	۰/۰۰۱	۱/۷۳۶
۲	جهت‌گیری گفت‌و شنود	۰/۸۴۰	۰/۷۰۶	۰/۰۲۷	۳۶/۸۶۶	۳۹۵	۰/۰۰۱	

براساس نتایج جدول ۳، آزمون دوربین واتسون به منظور بررسی پیش‌فرض استقلال باقی‌مانده‌ها برقرار است. براساس نتایج این جدول در گام اول، متغیر انسجام خانواده با ضریب رگرسیون ۰/۸۲۴ وارد معادله رگرسیون شد. توان دوم این ضریب رگرسیون و ضرب آن در عدد ۱۰۰، نشان می‌دهد که این متغیر ۶۷/۹ درصد از هویت ایرانی را به‌طور معناداری پیش‌بینی می‌کند ($p < ۰/۰۰۱$). در گام دوم متغیر جهت‌گیری گفت‌و شنود به معادله رگرسیون اضافه شده و ضریب رگرسیون را تا ۰/۸۴۰ و سهم کل را تا ۰/۷۰۶ افزایش داده است. براساس سهم خالص ارائه‌شده، این متغیر ۲/۷ درصد از هویت ایرانی را به‌طور معناداری پیش‌بینی می‌کند ($p < ۰/۰۰۱$). جهت‌گیری هم‌نواپی از معادله رگرسیون حذف شده است. جدول ۴، ضرایب خام و استاندارد معادله رگرسیون برای پیش‌بینی هویت ایرانی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۴. ضرایب خام و استاندارد معادله رگرسیون برای پیش‌بینی هویت ایرانی

متغیر	ضرایب خام B	ضرایب استاندارد بتا	t	معناداری	
				تحميل	آماره‌های هم خطی
عدد ثابت	۸/۲۶۳		۱۱/۸۴۶	۰/۰۰۱	
انسجام خانواده	۰/۲۴۱	۰/۶۳۸	۱۵/۵۵۸	۰/۰۰۱	۲/۲۶۰
جهت‌گیری گفت و شنود	۰/۲۳۱	۰/۲۴۹	۶/۰۷۲	۰/۰۰۱	۲/۲۶۰

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که انسجام خانواده و جهت‌گیری گفت‌و شنود، قادر به پیش‌بینی معنادار هویت ایرانی نوجوانان است ($p < ۰/۰۰۱$)؛ بنابراین، در پاسخ به سؤال دوم پژوهش می‌توان بیان نمود انسجام خانواده و جهت‌گیری گفت‌و شنود قادر به پیش‌بینی معنادار هویت ایرانی نوجوانان هستند؛ به این معنا که سطوح بالای انسجام خانواده و جهت‌گیری گفت‌و شنود به رشد بیشتر هویت ایرانی می‌انجامد.

به‌منظور پاسخ به سؤال سوم پژوهش، در جدول شماره ۵، خلاصه نتایج تحلیل رگرسیون جهت پیش‌بینی هویت اسلامی نوجوانان براساس انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده ارائه شده است.

جدول شماره ۵. نتایج تحلیل رگرسیون جهت پیش‌بینی هویت اسلامی نوجوانان براساس انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده

گام	متغیرهای وارد شده	ضریب رگرسیون	سهم کل	سهم خالص	F	درجه آزادی ۲	معناداری	دوربین واتسون
۱	انسجام خانواده	۰/۷۱۹	۰/۵۱۸	۰/۵۱۸	۴۲۴/۸۹۱	۳۹۶	۰/۰۰۱	
۲	جهت‌گیری گفت‌و شنود	۰/۷۴۸	۰/۵۶۰	۰/۰۴۲	۳۷/۹۰۰	۳۹۵	۰/۰۰۱	۱/۷۶۰
۳	جهت‌گیری هم‌نوایی	۰/۷۵۲	۰/۵۶۶	۰/۰۰۶	۵/۴۳۱	۳۹۴	۰/۰۲۰	

براساس نتایج جدول ۵، پیش‌فرض استقلال باقی مانده‌ها برقرار است. براساس نتایج این جدول در گام اول، متغیر انسجام خانواده با ضریب رگرسیون ۰/۷۱۹ وارد معادله رگرسیون شد. توان دوم این ضریب رگرسیون و ضرب آن در عدد ۱۰۰، نشان می‌دهد که این متغیر

۵۱/۸ درصد از هویت اسلامی را به‌طور معناداری پیش‌بینی می‌کند ($p < 0/001$). در گام دوم متغیر جهت‌گیری گفت‌و شنود به معادله رگرسیون اضافه شده و ضریب رگرسیون را تا ۰/۷۴۸ و سهم کل را تا ۰/۵۶۰ افزایش داده است. براساس سهم خالص ارائه‌شده، این متغیر ۴/۲ درصد از هویت اسلامی را به‌طور معناداری پیش‌بینی می‌کند ($p < 0/001$). در گام سوم، متغیر جهت‌گیری هم‌نوایی به معادله رگرسیون اضافه شده و ضریب رگرسیون را تا ۰/۷۵۲ و سهم کل را تا ۰/۵۶۶ افزایش داده است. براساس سهم خالص ارائه‌شده، این متغیر ۰/۶ درصد از هویت اسلامی را به‌طور معناداری پیش‌بینی می‌کند ($p < 0/05$). جدول ۶، ضرایب خام و استاندارد معادله رگرسیون برای پیش‌بینی هویت اسلامی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۶. ضرایب خام و استاندارد معادله رگرسیون برای پیش‌بینی هویت اسلامی

متغیر	ضرایب خام B	ضرایب استاندارد بتا	t	معناداری	آماره‌های هم خطی	
					تورم واریانس	تحمل
عدد ثابت	۹/۶۷۱		۵/۹۴۸	۰/۰۰۱		
انسجام خانواده	۰/۲۱۱	۰/۴۸۷	۹/۷۵۳	۰/۰۰۱	۰/۴۲۲	۲/۲۶۰
جهت‌گیری گفت و شنود	۰/۳۴۳	۰/۳۲۲	۶/۴۱۸	۰/۰۰۱	۰/۴۳۷	۲/۲۹۰
جهت‌گیری هم‌نوایی	-۰/۱۲۰	-۰/۰۷۸	-۲/۳۳۰	۰/۰۲۰	۰/۹۷۶	۱/۰۲۴

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد که انسجام خانواده، جهت‌گیری گفت‌و شنود و جهت‌گیری هم‌نوایی، قادر به پیش‌بینی معنادار هویت اسلامی نوجوانان است ($p < 0/05$)؛ بنابراین، در پاسخ به سؤال سوم پژوهش می‌توان بیان نمود انسجام خانواده، جهت‌گیری‌های گفت‌و شنود و هم‌نوایی قادر به پیش‌بینی معنادار هویت اسلامی نوجوانان هستند؛ به این معنا که سطوح بالای انسجام خانواده و جهت‌گیری گفت‌و شنود و سطوح کمتر جهت‌گیری هم‌نوایی به رشد بیشتر هویت اسلامی نوجوانان می‌انجامد.

به‌منظور پاسخ به سؤال چهارم پژوهش، در جدول ۷، خلاصه نتایج تحلیل رگرسیون جهت پیش‌بینی هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان براساس انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده ارائه شده است.

جدول شماره ۷. نتایج تحلیل رگرسیون جهت پیش‌بینی هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان براساس انسجام و جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده

گام	متغیرهای وارد شده	ضریب رگرسیون	سهم کل	سهم خالص	F	درجه آزادی	معناداری	دوربین واتسون
-----	-------------------	--------------	--------	----------	---	------------	----------	---------------

		۲						
۱	انسجام خانواده	۰/۸۱۵	۰/۶۶۴	۰/۶۶۴	۷۸۱/۲۴۱	۳۹۶	۰/۰۰۱	۱/۷۴۸

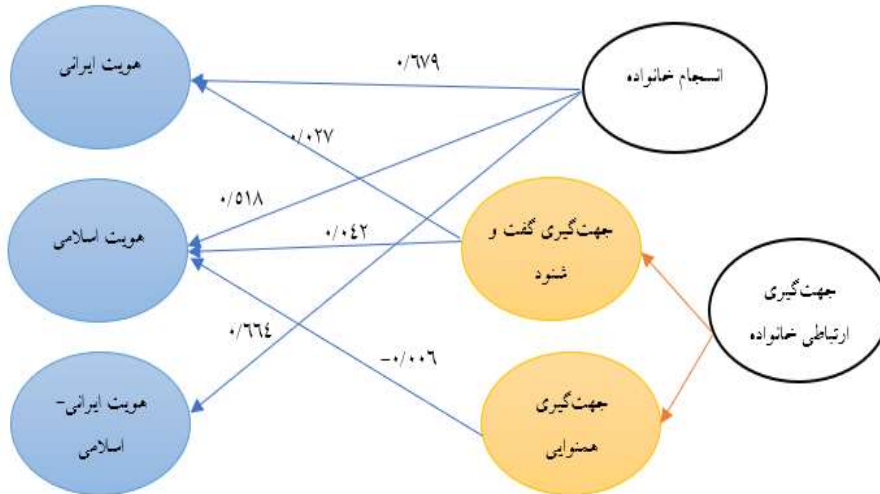
بر اساس نتایج جدول ۷، پیش فرض استقلال باقی مانده‌ها برقرار است. بر اساس نتایج این جدول، تنها متغیر انسجام خانواده با ضریب رگرسیون ۰/۸۱۵ وارد معادله رگرسیون شد. توان دوم این ضریب رگرسیون و ضرب آن در عدد ۱۰۰، نشان می‌دهد که این متغیر ۶۶/۴ درصد از هویت ایرانی-اسلامی را به‌طور معناداری پیش‌بینی می‌کند ($p < 0/001$). جدول ۸ ضرایب خام و استاندارد معادله رگرسیون برای پیش‌بینی هویت ایرانی-اسلامی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۸. ضرایب خام و استاندارد معادله رگرسیون برای پیش‌بینی هویت ایرانی-اسلامی

متغیر	ضرایب خام B	ضرایب استاندارد بتا	t	معناداری	آماره‌های هم خطی	
					تورم واریانس	تحمل
عدد ثابت	۸/۹۱۸		۱۳/۶۷۲	۰/۰۰۱		
انسجام خانواده	۰/۶۶۳	۰/۸۱۵	۲۷/۹۵۱	۰/۰۰۱	۱/۰۰	۱/۰۰

نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد که انسجام خانواده قادر به پیش‌بینی معنادار هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان است ($p < 0/001$)؛ بنابراین، در پاسخ به سؤال چهارم پژوهش می‌توان بیان نمود انسجام خانواده قادر به پیش‌بینی معنادار هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان است؛ به این معنا که سطوح بالای انسجام خانواده به رشد بیشتر هویت اسلامی نوجوانان می‌انجامد.

در ادامه مدل حاصل از تحلیل رگرسیون آمده است.

شکل شماره ۱. مدل حاصل از تحلیل رگرسیون

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تعیین نقش انسجام و جهت‌گیری ارتباطی خانواده در هویت ایرانی اسلامی نوجوانان و برای پاسخ‌گویی به چهار سؤال انجام شد. در پاسخ به سؤال اول، نتایج پژوهش نشان داد هویت غالب نوجوانان شهر اصفهان، هویت اسلامی است که این یافته‌ها با توجه به مذهبی بودن ساختار اغلب خانواده‌های این شهر دور از ذهن نبود؛ اما نکته جالب‌توجه در نتایج، پایین بودن سطوح هویت ایرانی، هویت اسلامی و هویت ایرانی-اسلامی میان نوجوانان است. با توجه به آنکه خانواده نخستین و مهم‌ترین نهاد مؤثر در شکل‌گیری هویت نوجوانان است، تغییرات ایجادشده در این نهاد اجتماعی مهم، از مهم‌ترین دلایل این تزلزل هویتی است. در نگاهی کلی به این موضوع می‌توان بیان نمود که امروزه دگرگونی ارزش‌های خانواده تغییرات جدی در بنیان آن ایجاد کرده و در مواردی، آن را به مرز بحران رسانده است. البته تغییر نظام ارزشی خانواده به دلیل تفاوت نسلی و پایداری هر نسل به ارزش‌های متفاوت، به‌ویژه در دنیای جدید، همواره یکی از مسائل مهم خانواده بوده است. تغییر و تحول در نظام ارزشی خانواده از یک‌سو و تضاد ارزشی خانواده مدرن از سوی دیگر دلیلی بر عدم شکل‌گیری مناسب هویت در نوجوانان و ناتوانی در گزینش هویتی واحد اعم از ایرانی، اسلامی و ایرانی-اسلامی است. از طرف دیگر، ورود فناوری‌های نوین ارتباطی به‌واسطه ایجاد نظم اطلاعاتی، موجب شده‌اند که مجاری سنتی تعریف نظام ارزشی خانواده همچون دین و ملیت قادر نباشند در بازآفرینی ارزش‌ها و

ایستارهای اجتماعی و یا حفظ و قوام آن تأثیرگذار باشند. هرچند وجود این فناوری‌ها در تجدید حیات ملی و مذهبی اثرات مثبتی هم دارند؛ اما در کنار این موضوع، مسئله تقابل این مفاهیم نیز مهم است. سرمنشأ اصلی چنین تقابلی بر مبنای شکل‌گیری هر یک از این نهادها قابل توضیح است؛ چراکه مذهب، ملیت و خانواده نهادهایی ماقبل مدرن و همزاد با اولین اجتماعات بشری هستند؛ در حالی که فناوری‌های نوین همزاد مدرنیته و متأخرند؛ بنابراین، براساس نظر پستمن (۱۳۹۱: ۹۸) با تأکید بر ماهیت مدرن، این فناوری‌ها نه تنها نمی‌توانند اثرات مثبتی بر ملیت و مذهب داشته باشند، بلکه باید در انتظار آسیب‌های وارده آن‌ها به این مفاهیم هم بود. این آسیب آن‌چنان‌که در نتایج پژوهش حاضر مشهود است، موجب ایجاد خلل در شکل‌گیری هویت ملی نوجوانان در ابعاد ایرانی، اسلامی و ایرانی-اسلامی شده است. از طرف دیگر، نوجوانان امروز دائماً در معرض سیستم‌های اعتقادی خارج از خود قرار می‌گیرند که باعث می‌شود براساس گفت‌وگو با دوستان و میل شخصی به یادگیری درباره ملیت، ادیان و فرهنگ‌های دیگر بپردازند و چنین مواجهه‌ای، آنان را مجبور می‌کند تا دیدگاه‌های شخصی خود را درباره ملیت و مذهب خود بررسی کنند. اگر این بررسی مبتنی بر منطق و منابع معتبر باشد، قاعدتاً به سردرگمی منجر نمی‌شود؛ اما اگر صرفاً این بررسی براساس منابع ارائه‌شده در شبکه‌های مجازی و منبع نامعتبر باشد، مسلماً بحران و گم‌گشتگی را به همراه خواهد داشت که در جامعه امروز قابل مشاهده است.

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، نتایج نشان داد انسجام خانواده و جهت‌گیری گفت‌و شنود در شکل‌گیری هویت ایرانی نوجوانان نقش مثبت دارند. این بخش از نتایج به صورت غیرمستقیم با مطالعات حاصلی و عارفی (۱۳۹۷)، محمدی‌نسب و همکاران (۱۳۹۹)، شریف‌موسوی (۱۴۰۱) و منتظری (۲۰۲۴) مبنی بر نقش انسجام خانواده در پیشگیری از بحران هویت و تعیین سبک هویتی نوجوانان و همچنین، تحقیق مهدی‌پور و همکاران (۱۳۹۶) و محمدی‌نسب و همکاران (۱۳۹۹) و صانع‌نسب و همکاران (۱۳۹۴) مبنی بر نقش جهت‌گیری گفت‌و شنود در پیشگیری از بحران هویت و تعیین سبک هویتی نوجوانان همسو است. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت خانواده بستر ساز فضای امنی است که فرزندان در آن می‌توانند مهارت‌های ارتباطی صمیمانه، نزدیک و سالم را کسب نمایند (محمدی‌نسب و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۱). خانواده‌هایی که انسجام بالایی دارند، حمایت بیشتری از یکدیگر دارند، احساس نزدیکی و گرمی بیشتری داشته و وقت بیشتری برای با هم بودن صرف می‌کنند. این خانواده‌ها به‌خوبی می‌دانند که چگونه با هم تعامل داشته باشند و در بین آن‌ها تعریف مشخصی از نقش‌ها وجود دارد (پسیگان و همکاران، ۲۰۱۴: ۵۹۹). با

توجه به اینکه خانواده اولین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی است که نقش بسزایی در انتقال بین نسلی هویت ایرانی دارد، واضح است خانواده‌ای که از روابط صمیمانه و گرم و گفتمان مؤثر برخوردار است، بهتر می‌تواند نوجوان خود را در مسیر درست برای اکتساب هویت ایرانی قرار دهد. از طرف دیگر، خانواده‌هایی با جهت‌گیری گفت‌وشنود، اعضا را به شرکت آزادانه و آسان در تعامل و گفت‌وگو در زمینه‌های گوناگون تشویق می‌کنند. این‌گونه از خانواده‌ها آزادانه، پیوسته و به‌صورت خودانگیخته با یکدیگر تعامل دارند و امکان صحبت در مورد موضوعات مختلف، بدون محدودیت زمانی را دارند (کوئرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲: ۴۲)؛ بنابراین، در این خانواده‌ها، نوجوان به‌راحتی تضادهای اطلاعاتی به‌دست‌آمده پیرامون ملیت خود را در خانه مطرح کرده و والدین این فرصت را دارند تا به‌واسطه تعامل خودانگیخته، گفت‌وگو و مباحثه مسیر ذهنی نوجوان خود را اصلاح کرده و از تضاد ایجادشده در هویت ایرانی آنان بکاهند.

در پاسخ به سؤال سوم پژوهش، نتایج نشان داد انسجام خانواده، جهت‌گیری گفت‌وشنود و جهت‌گیری هم‌نواپی در خانواده در هویت اسلامی نوجوانان نقش دارند؛ به این صورت که منسجم بودن خانواده در کنار جهت‌گیری گفت‌وشنود، موجب رشد هویت اسلامی شده و جهت‌گیری هم‌نواپی مانعی برای شکل‌گیری هویت اسلامی نوجوانان است. این بخش از نتایج به‌صورت غیرمستقیم با مطالعات حاصلی و عارفی (۱۳۹۷)، محمدی‌نسب و همکاران (۱۳۹۹)، شریف‌موسوی (۱۴۰۱) و منتظری (۲۰۲۴) مبنی بر نقش انسجام خانواده در پیشگیری از بحران هویت و تعیین سبک هویتی نوجوانان و همچنین، تحقیق مهدی‌پور و همکاران (۱۳۹۶) و صانع‌نسب و همکاران (۱۳۹۴) مبنی بر نقش جهت‌گیری گفت‌وشنود در پیشگیری از بحران هویت و تعیین سبک هویتی نوجوانان و مطالعه رضائیان و توتونچی (۱۳۹۸) و محمدی‌نسب و همکاران (۱۳۹۹) مبنی بر نقش هر دو جهت‌گیری ارتباطی خانواده در توضیح بحران هویت نوجوانان همسو است. در تبیین این بخش از نتایج باید توضیح داد در خانواده‌های منسجم، بین پدر و مادر و همچنین، والدین و فرزندان درگیری کمتری رخ می‌دهد، فرصت‌هایی به فرزند برای عرضه خود داده می‌شود و نظرات او در تصمیم‌گیری‌های اساسی خانواده مهم شمرده می‌شود؛ در این خانواده‌ها اعضا بیشتر حمایت‌کننده و گرم هستند و به نظرات یکدیگر احترام می‌گذارند؛ اما در خانواده‌هایی که منسجم نیستند، مذاکرات محدود، ریاست در اختیار یک فرد و کنترل‌گری بالا است (پسیگان و همکاران، ۲۰۱۴: ۵۹۹)؛ بنابراین، در خانواده‌های منسجم، مسائل مذهبی به نوجوان تحمیل نمی‌شود و وی آزادانه می‌تواند در مورد تضادهای ذهنی به‌وجودآمده براساس منابع اطلاعاتی خارج از خانواده با والدین خود

به بحث و مذاکره پردازد و با طیب خاطر، مفاهیم مذهبی را بپذیرد و درونی کند و روند شکل‌گیری هویت اسلامی تسهیل شود. جهت‌گیری گفت‌و شنود نیز موجب شرکت آزادانه و آسان در زمینه اعتقادات دینی و یا شبهات پیش‌آمده خواهد شد؛ بنابراین، اگر نوجوانی احساس کند که اعضای خانواده توانایی تبادل اطلاعات را دارند، افکار و احساسات خود را با یکدیگر در میان می‌گذارند، یکدیگر را درک می‌کنند و برای تفاوت نظرات ارزش قائل می‌شوند، در صورتی که در فضای مجازی و یا گفت‌و با همسالان و یا افرادی خارج از خانواده با سؤالاتی در زمینه مذهبی و دینی مواجه شوند، بدون ترس و پریشانی این شبهات را با والدین خود در میان گذاشته و ابهامات ایجاد شده را رفع می‌کنند و این روند از مختل شدن هویت اسلامی جلوگیری می‌کند. از سوی دیگر، جهت‌گیری هم‌نوایی در خانواده فقط از همسان بودن نگرش‌ها، ارزش‌ها و عقاید حمایت می‌کند. خانواده‌ها با هم‌نوایی بالا در تعاملات خود بر همسانی باورها و نگرش‌ها تأکید دارند؛ از تعارض اجتناب می‌کنند و عمدتاً ارتباطاتشان بر اساس انتظاراتی که از یکدیگر دارند شکل می‌گیرد (کوثرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲: ۵۰)؛ بنابراین، واضح است که در این خانواده جایی برای گفت‌وگو در مورد ابهامات و شبهات ایجاد شده دینی و مذهبی نوجوان نمی‌ماند و عنوان نمودن این مطالب با برخوردهای غیرمنطقی و ناعادلانه مواجه خواهد شد. نوجوانی که در این خانواده زندگی می‌کند به احتمال زیاد، درگیر روابط با همسالان و تحت تأثیر عقاید افرادی غیر از والدین خود قرار می‌گیرد و به دلیل منسجم نبودن این عقاید، بحران در هویت مذهبی را تجربه می‌کند.

در پاسخ به سؤال چهارم پژوهش مشخص شد که جهت‌گیری ارتباطی خانواده قادر به پیش‌بینی هویت ایرانی-اسلامی نیست و مجموعه مطالعات ارائه شده نقش جهت‌گیری ارتباطی خانواده در شکل‌گیری هویت را تأیید نموده بودند و از این جهت نتایج این بخش نا همسو با این مطالعات است. در تبیین این موضع می‌توان بیان کرد خانواده اولین نهاد و شالوده حیات اجتماعی محسوب می‌شود (وثوقی و نیک‌خلق، ۱۳۷۶: ۱۷۳) و انسجام خانواده از جمله این ویژگی مهم شکل‌گیری هویت فرزندان است (دهقانپور محمدآبادی و صمصامی مزرعه آخوند، ۱۳۹۷: ۳)؛ چراکه وجود انسجام در خانواده و نزدیکی عاطفی والدین و اعضای خانواده با یکدیگر در کنار تعاملات صمیمانه، به تأمین نیازهای روانی فرزندان می‌انجامد و باعث می‌شود پدر و مادر و دیگر افراد خانواده در جست‌وجو و شکل‌گیری باورها و ارزش‌های نوجوانان یاری‌کننده باشند و آنان را برای یافتن نظام ارزشی مدنظر خود سوق می‌دهد؛ در واقع، یافته‌های این بخش از پژوهش نشان می‌دهد ارتباط و پیوند عاطفی اعضای خانواده و زندگی افراد در محیطی پرمهر و محبت به همراه الگوهای رفتاری ثابت والدین تا چه اندازه بر شکل‌گیری هویت

ایرانی-اسلامی نوجوانان اهمیت دارد؛ چراکه نوجوانان زمانی که در ارتباط عاطفی قوی با والدین خود باشند بیشتر از همسالان خود با والدینشان همانندسازی می‌کنند و ارزش‌های والدینشان را رد نمی‌کنند (شادمان‌قادی و شاه‌نظر، ۱۳۹۲: ۱۸۶) و حتی ممکن است شباهت و ابهامات ایجادشده را در خود حل نمایند. در این زمینه می‌توان گفت ممکن است جهت‌گیری ارتباطی خانواده نیز با نقش میانجی انسجام خانواده بر هویت ایرانی-اسلامی تأثیرگذار باشد که نیازمند بررسی‌های بیشتر است.

در جمع‌بندی نهایی، مشخص شد با آنکه هر سه بعد هویتی در نوجوانان در سطح پایینی قرار دارد؛ اما از بین این سه بعد (هویت ایرانی، هویت اسلامی و هویت اسلامی ایرانی)، هویت اسلامی غالب بوده است. همچنین، براساس یافته‌های این تحقیق انسجام خانواده در شکل‌گیری هویت ایرانی، هویت اسلامی و هویت ایرانی-اسلامی نوجوانان نقش ویژه و کمک‌کننده‌ای دارد. این ویژگی خانوادگی تسهیل‌کننده دستیابی به هویت ایرانی-اسلامی سالم در نوجوانان است که متخصصان مربوطه باید به آن توجه نمایند. ازسوی دیگر، جهت‌گیری گفت‌و شنود در شکل‌گیری هویت ایرانی و اسلامی نقش تسهیل‌گر را دارد و جهت‌گیری هم‌نوایی به‌عنوان مانعی در تشکیل هویت اسلامی معرفی شد. بر این اساس، به متخصصان حوزه نوجوان پیشنهاد می‌شود تا در راستای افزایش انسجام و اصلاح جهت‌گیری ارتباطی خانواده، به منظور دستیابی به هویت ملی سالم در نوجوانان گام بردارند. در این زمینه باید بیان شود که شرکت‌کنندگان در این پژوهش نوجوانان شهر اصفهان هستند که شهری تاریخی و مذهبی است؛ بر این اساس، می‌بایست در تعمیم نتایج به سایر شهرها جوانب احتیاط رعایت شود؛ بنابراین، به محققان آینده توصیه می‌شود تا در سایر شهرها پژوهشی با این موضوع انجام دهند تا مبنایی برای مقایسه وضعیت هویت ملی در سایر شهرها و نقش عوامل خانوادگی در این زمینه فراهم شود.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی؛ غفاری، غلامرضا (۱۳۸۳). *جامعه‌شناسی نسلی در ایران*. تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- ابوالحسنی، سید رحیم (۱۳۸۷). «مؤلفه‌های هویت ملی با رویکردی پژوهشی»، *فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*. ۳۸ (۴): ۱-۲۲.
- احمدی، سارا (۱۴۰۲). «بررسی نقش خانواده در شکل‌گیری هویت ملی و دینی دانش‌آموزان». *اولین همایش بین‌المللی معلمان برتر و مدارس پیشرو در هزاره سوم*. بوشهر.
- اسکیدمور، ویلیام (۱۳۹۲). *تفکر نظری در جامعه‌شناسی*. ترجمه علی هاشمی گیلانی، محمد مقدس، سعید

- معیدفر، احمد رجب‌زاده و علی محمد حاضری. تهران: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- اصلانی، خالد؛ امان الهی، عباس؛ ولد مؤمن، پری و تقی پور، منوچهر. (۱۳۹۳). بررسی رابطه ساده و تعدیل گر ناامیدی و عملکرد خانواده با افکار خودکشی گرا در بین دانش آموزان پایه اول دبیرستان های شهر اهواز. فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان درمانی، ۵(۲۰): ۵۹-۷۹
- الطایبی، علی (۱۳۹۶). بحران هویت قومی در ایران. تهران: نشر ستارگان.
- انصاری، محمدرضا؛ کاظمی، شهلا؛ علی محسنی، رضا (۱۳۹۸). «مطالعه جامعه‌شناختی منابع هویتی دانشجویان دانشگاه تهران». *مطالعات جامعه‌شناختی*. ۲۶ (۲): ۳۱۲-۲۹۳.
- پستمین، نیل (۱۳۹۱). *زندگی در عیش مردن در خوشی*. ترجمه صادق طباطبایی. تهران: انتشارات اطلاعات.
- پندار، زینب؛ آزاد، اسفندیار؛ سهرابی، فرامرز (۱۴۰۲). «تدوین مدل مسئولیت‌پذیری شخصی براساس الگوی ارتباطی خانواده در نوجوانان با نقش واسطه‌ای سبک‌های هویتی». *رویش روان‌شناسی*. ۱۲ (۲): ۶۳-۷۲.
- خانزاده، عباسعلی حسین؛ میرزایی، فرشته (۱۳۹۶). «نقش انسجام خانواده و تعامل والد - فرزند در تبیین حرمت خود دانش‌آموزان». *اندیشه‌های نوین تربیتی*. ۱۳ (۱): ۱۳۶-۱۱۵.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۱). «هویت ایرانی - اسلامی و امنیت پایدار جمهوری اسلامی»، *فصلنامه آفاق امنیت*. ۵ (۱۴): ۱۵۰-۱۲۹.
- حاصلی‌آزاد، طویی؛ عارفی، مختار (۱۳۹۷). «رابطه سلامت خانواده پدری، عملکرد خانواده با سبک‌های هویت در نوجوانان»، *فصلنامه علمی علوم حرکتی و رفتاری*. ۱ (۲): ۱۴۸-۱۳۸.
- دهقانپور محمدآبادی، فاطمه؛ صمصامی مزرعه‌آخوند، زینب (۱۳۹۷). «جایگاه خانواده در تحول و شکل‌گیری هویت فرزندان»، *همایش ملی هویت کودکان ایران اسلامی در دوره پیش‌دبستانی*.
- راشدی، معصومه؛ موسی‌زاده، زهره؛ ابوالمعانی الحسینی، خدیجه و باقری، فریبرز (۱۴۰۰). «ساخت و بررسی روایی و اعتبار پرسشنامه هویت ایرانی-اسلامی و رابطه آن با عزت‌نفس در دانشجویان ۱۸-۲۵ ساله»، *فصلنامه مطالعات ملی*. ۲۲ (۸۸): ۱۳۴-۱۱۳.
- رجایی، فرهنگ (۱۳۹۹). *مشکل هویت ایرانیان امروز*. تهران: نشر نی.
- رضائیان، حمید؛ توتونچی، بهاره (۱۳۹۸). «پیش‌بینی هویت دینی فرزندان براساس الگوهای تعاملی خانواده، دین‌داری والدین و تفکر انتقادی نوجوان»، *مطالعات زن و خانواده*. ۷ (۳): ۱۲۸-۱۰۹.
- سامانی، سیامک (۱۳۸۱). «بررسی مدل علی انسجام خانوادگی، استقلال عاطفی و سازگاری». پایان‌نامه دکتری منتشر نشده. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی. دانشگاه شیراز.
- سلطانی‌بناوندی، الهام؛ خضری‌مقدم، نوشیروان؛ بنی‌اسدی، حسن (۱۳۹۸). «نقش انسجام خانواده و انعطاف‌پذیری خانواده در پیش‌بینی شادابی تحصیلی دانشجویان با میانجی‌گری معنای زندگی»، *پژوهشنامه روان‌شناسی مثبت*. ۵ (۳): ۷۰-۵۳.
- شادمان‌قادی، علی؛ شاه‌نظر، عصمت‌الله (۱۳۹۲). «خانواده و هویت ملی؛ با تأکید بر تأثیرات خانواده در شهر دوشنبه تاجیکستان در هویت ملی»، *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی فرهنگی*. ۲ (۳): ۲۱۱-۱۸۱.
- شریف موسوی، فاطمه (۱۴۰۱). «رابطه بین کارکردهای اجرایی با انسجام خانواده، تحول مثبت نوجوانی و بلوغ عاطفی در نوجوانان: نقش میانجی تنظیم هیجان»، *فصلنامه روان‌شناسی شناختی*. ۱۰ (۲): ۱۱۸-۱۰۱.
- شهیکلی، مسعود؛ رخش بهار، زهره؛ پیرمردیان، سامره و نوروزی، نسرین (۱۴۰۱). «خانواده و جایگاه آن در شکل‌گیری هویت نوجوان»، *نهمین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در تعلیم و تربیت، روان‌شناسی، فقه و حقوق و علوم اجتماعی*. شیروان.
- صالحی، علی (۱۳۹۷). «نقش تعاملی خانواده و مدرسه در شکل‌گیری هویت اسلامی - ایرانی»، *سومین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پژوهش*. محمودآباد.
- صانع‌نسب، عادل؛ برفر، یعقوب؛ فرج‌زاده، غلام عباس (۱۳۹۴). «بررسی رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده با بحران هویت نوجوانان دبیرستان‌های شهر یاسوج در سال تحصیلی ۹۴-۹۳»، *دومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روان‌شناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی*.

- عامری، فریده؛ عمویی، ناهید (۱۳۹۵). «نقش عملکرد خانواده در میزان تجربه بحران هویت و تمایز یافتگی نوجوانان»، فصلنامه علمی-پژوهشی خانواده و پژوهش. ۱۳ (۱): ۷۷-۹۲.
- کلانتری، عبدالحسین؛ عزیزی، جلیل؛ زاهدانی، زاهد (۱۳۸۸). «هویت دینی و جوانان؛ (نمونه آماری، جوانان شهر شیراز)»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی. ۲ (۶): ۱۴۱-۱۲۵.
- کوروش‌نیا، مریم؛ لطیفیان، مرتضی (۱۳۸۶). «بررسی روایی و پایایی ابزار تجدیدنظر شده الگوهای ارتباطات خانواده»، خانواده‌پژوهی. ۳ (۱۲): ۸۵۵-۸۷۵.
- گریفیلد، لیا (۱۳۹۷). ملت، دایره‌المعارف ناسیونالیسم. ترجمه نسرین طباطبایی. تهران: کتابخانه تخصصی وزارت امور خارجه.
- مام‌شریفی، پیمان؛ سهرابی، فرامرز؛ برجعلی، احمد (۱۴۰۰). «نقش واسطه‌ای راهبردهای مقابله‌ای در رابطه بین الگوی ارتباطی خانواده و آمادگی به اعتیاد». فصلنامه علمی-پژوهشی اعتیادپژوهی. ۱۵ (۵۹): ۳۳۴-۳۱۱.
- مرادی، رامین؛ خان‌محمدی، احسان (۱۳۹۹). «بررسی دین‌داری شهر جوانان شهر پل‌ذهاب و برخی عوامل مرتبط با آن»، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی. ۱ (۷۷): ۱۳۲-۱۰۹.
- مرتضوی، سید خدایار؛ رضائی حسین‌آبادی، مصطفی؛ قرائتی، اردوان (۱۳۹۴). «گفتمان تشیع و برسازي هویت ملی در ایران عصر صفوی»، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام. ۵ (۳): ۱۸۳-۱۵۷.
- مختاری، زهرا؛ مردانی، زهرا؛ عبداللهی، عظیمه (۱۴۰۲). «بررسی مدل پیش‌بینی انسجام خانواده بر اساس تمایز یافتگی و نگرش به عشق: نقش میانجی صمیمیت زناشویی در زنان متأهل»، خانواده‌درمانی کاربردی. ۴ (۵): ۲۸۵-۳۰۷.
- محمدی‌نسب، مه‌ری؛ همایونی، علیرضا؛ مجیدی‌یابیچی، نفیسه (۱۳۹۹). «بررسی رابطه همبستگی خانواده و الگوی ارتباطی والدین با بحران هویت نوجوانان»، پژوهش‌های جامعه‌شناختی. ۱۱۴ (۱ و ۲): ۱۱۹-۱۳۰.
- مشهدی‌زاده، محمد؛ کاظمی، سلطانعلی؛ خیر، محمد؛ سامانی، سامک (۱۳۹۸). «نقش انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده در پیش‌بینی خودکارآمدی والدینی در دبیران آموزش متوسطه دوم شهر یاسوج»، تعالی مشاوره و روان‌درمانی. ۸ (۳۱): ۷۶-۸۸.
- مهدی‌پور، سعید؛ فروغیان، زهرا؛ فلاحتی، فاطمه؛ نادیان، کوثر؛ زارع، محمدجواد؛ گلی، زهراسادات و معتقدی‌فرد، مه‌شاد (۱۳۹۶). «الگوهای ارتباطی والدین پیش‌بینی‌کننده سبک‌های هویتی نوجوانان»، کنگره انجمن روان‌شناسی ایران.
- مهربانی کوشکی، راضیه؛ امام‌جمعه زاده، جواد؛ مسعودنیا، حسین و ربانی خوراسگانی، علی (۱۳۹۵). «نقش سبک‌های هویتی در تبیین هویت ملی (مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه اصفهان)»، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی. ۲۷ (۲): ۶۰-۴۳.
- نادری، مریم؛ ماهروزاده، طیبه؛ سجادی، سید؛ صمدی، پروین (۱۳۹۷). «تبیین مبانی فلسفی هویت ایرانی-اسلامی و آسیب‌شناسی آن در میان دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان»، فصلنامه علمی-اندیشه‌های نوین تربیتی. ۳ (۱۴): ۳۶-۷.
- نعمتی، فاطمه؛ بلند، حسن؛ صیادی، علی (۱۴۰۱). «بررسی نقش واسطه‌ای بحران هویت و انسجام خانواده در تعیین رابطه مشارکت در شبکه‌های اجتماعی با نگرانی از تصویر بدنی در میان دانش‌آموزان»، پژوهش‌های مشاوره، ۲۱ (۸۱): ۲۸۰-۲۵۶.
- یوسفی، علی (۱۳۸۰). «روابط بین قومی و تأثیر آن بر هویت ملی اقوام در ایران»، فصلنامه مطالعات ملی. ۸ (۴۲-۱): ۱۳-۴۲.
- Alam, M. (2017). "Study of impact of family on the adjustment of adolescents". *International Journal of Indian Psychology*. 4(4): 191-200.
- Barrett, M., & Davis, S. C. (2008). *Applying social identity and self-categorization theories to children's racial, ethnic, national and state identifications and attitudes*. Handbook of race, racism and the developing child: 72-110.
- Batool, S & Ghayas, S. (2020). "Process of career identity formation among adolescents: components and factors". *Heliyon*: 6: e04905
- Batool, S & Ghayas, S. (2022). "National Identity of Adolescents: A Thematic Analysis. Multicultural". *Education*. 8(4): 109-119.
- Berzonsky, M. D, & Ferrari, J. R. (1996). "Identity orientation and decisional strategies".

- Personality and individual Differences*. 20(5): 597-606.
- Fitzpatrick, M. A. (2004). "Family Communication Patterns Theory: Observations on Its Development and Application". *Journal of Family Communication*. 4: 167-179.
  - Fitzpatrick, M., & Koener, A. (2004). *Family communication schema effect on children's resiliency running head: family communication schemata*. The evolution of key mass communication concepts: Honoring Jack M.
  - Fitzpatrick, M. A., & Koerner, A. F. (2005). "Family communication schemata: Effects on children's resiliency. The evolution of key mass communication concepts: Honoring Jack M". *McLeod*: 115-139
  - Koerner, A., & Fitzpatrick, M.A. (2002). "Understanding family communication patterns and family functioning: The roles of conversation and conformity orientation". *Communication Yearbook*. 26 (1): 37-69.
  - Lingren, M.G. (2003). *Creating Sustainable Families (On-Line)*. <http://digitalcommons.unl.edu/extensionhist/551/>.
  - Montazeri, R. (2024). "Identity Styles in Teenagers: The Role of Family Cohesion and Flexibility, Emotional Self-Regulatory, and Strategies to Cope Stress". *Int. J. Adv. Stu. Hum. Soc. Sci.* 13 (4): 273-283.
  - Pesigan, I. J. A., Luyckx, K., & Alampay, L. P. (2014). "Brief report: Identity processes in Filipino late ado-lescents and young adults: Parental in-fluences and mental health outcomes". *Journal of Adolescence*. 37 (5): 599-604
  - Poole, R. (1999). *Nation and Identity*. London and New York: Routledge.
  - Ritchie, L. D., & Fitzpatrick, M. A. (1990). "Family communication patterns: Measuring intrapersonal perceptions of interpersonal relationships". *Communication Research*. 17 (4): 523-544.
  - Santos, S., Crespo, C., Canavarrro, M. C. and Kazak, A. E. (2017). "Parents' romantic attachment predicts family ritual meaning and family cohesion among parents and their children with cancer". *Journal of pediatric psychology*. 42(1): 114-124.
  - Scruggs, X., & Schrodt, P. (2021). "The frequency and comfort of political conversations with parents as mediators of family communication patterns and relational quality in parent-child relationships". *Journal of Family Communication*. 21(1): 17 -33
  - Smith, A. D. (1991). *National Identity (pp. 8-15) University of Nevada Press. Nevada, USA*. ISBN, 978- 0874172041.
  - Muttaqin, D., Chanafi, A. R., Nofelia, B. I. A., Khristi, T. C., & Wahyuningsih, S. (2022). "Role of parents and friends in adolescents' identity formation in Indonesia. Indigenous". *Jurnal Ilmiah Psikologi*. 7(1). 1-14. doi: <http://doi.org/10.23917/indigenous.v7i1.15680>.
  - Updegraff, K. A., & Perez-Brena, N. J. (2023). "Studying families as systems in adolescence and early adulthood". In L. J. Crockett, G. Carlo, & J. E. *Schulenberg (Eds.), APA handbook of adolescent and young adult development: 177-192*. American Psychological Association.